

Ярослав ДАШКЕВИЧ
Львів

ФЕДІР МАКСИМЕНКО – ЛЮДИНА,
ВЧЕНИЙ, КНИГОЛЮБ

Київ лежав у руїні. Сірі звалища Хрещатика, висадженого в повітря за наказом Москви. Задимлені віконні отвори будівель Київського університету на Володимирській, підпалених, у свою чергу, за наказом Берліна (там горіла бібліотека, діловодні книги XVIII ст. з Архіву давніх актів). Окупанти не щадили столицю України – в цьому вони взаємно подали собі руки.

Бібліотеку Академії наук (колишню Всенародну бібліотеку України) на Володимирівській підпалити не встигли. Щоб відновити діяльність бібліотеки, заступник голови Ради міністрів УРСР Микола Бажан запросив із Ленінграду проскрибованого у 1930-х роках Юра Меженка, в минулому представника літературного середовища Києва, свого часу жорстоко розгромленого. Ю. Меженко, який володів неабияким організаційним хистом, справді швидко пустив бібліотеку в рух.

Йшла війна. Я час від часу бував у затемненому Києві. Мешкав я у Ю. Меженка – його помешкання починалося зразу ж за директорським кабінетом. Хоча мені йшов лише 19-й рік, а Ю. Меженкові вже було понад 50, ми якимось швидко стали близькими. Ю. Меженко показав мені свою унікальну колекцію шевченкіани, опровадив по цілій академічній бібліотеці з відділами видань часів 1910–1920-х років, рукописів і стародруків та спецфондом (чи, радше, його зав'язком, бо спецфонд спалили в 1941 р., відступаючи з Києва, лише не помітили стосів газет, що були за відчиненими дверима). А пізніше підійшла черга на знайомство з людьми – не лише з тогочасними співробітниками бібліотеки.

Виринали постаті недостріляних у 1930-х роках, зокрема під час Великого терору. Приходив літературознавець Олександр Дорошевич, амністований у роки війни – і з кривою усмішкою розповідав про свій захист, коли йому, доведеному до крайності нападами т. зв. опонентів, там же, під час захисту, робили ін'єкції для підтримки серця, щоб він не знепритомнів. Микола Ткаченко

з поораним глибокими зморшками обличчям використовував меженківську шевченкіану (серед якої були й неопубліковані автографи Т. Шевченка) для свого “Літопису життя і творчості Т. Г. Шевченка”. М. Ткаченко, історик зі “школи Грушевського”, звинувачений у націоналізмі, був змушений змінити фах і стати літературознавцем. Особливо він “копався” у великих альбомах вирізок з преси про Т. Шевченка, альбомах, зроблених ще в до-революційні роки. Заходив завжди ніяково усміхнений бібліограф Михайло Ясинський, людина з правильними благородними аристократичними рисами обличчя, який також пережив лихоліття, а тепер горнувся до Ю. Меженка і меженківщини (був такий лайливий термін 1930-х). Разом з Ю. Меженком я ходив до Сергія Маслова, знавця давньої української літератури – тоді я оглядав його прекрасну бібліотеку. Незабаром ЦК КПУ почало цькувати С. Маслова за “буржуазний націоналізм” – після виходу 1946 р. “Нарису історії української літератури”, якого С. Маслов був співавтором. “Нарис” я отримав із дарчим написом Сергія Івановича. Там же я познайомився з його братом, також літературознавцем, Василем. Ю. Меженко не полишав своєї рожевої мрії про “Репертуар української книги 1798–1914/1916 рр.”, тобто про бібліографію українських книжок згаданого періоду, за що його та цілу плеяду книгознавців на початку 1930-х років звинувачували в націоналізмі, а особисто його примусили шукати пристанища в далекому Ленінграді. Й тут, десь весною 1945 р., коли ще тривала війна, з’явився Федір Максименко.

Пригадую першу зустріч у Київській бібліотеці. Середнього росту, досить кремезний, із майже нерухомим зосередженим обличчям, з густими бровами, коротко стрижений, але вже з посрібленим волоссям, одягнений по-спортивному – в білій сорочці з короткими рукавами, в кремових штаних з чорною смужкою. Підготовляючи нараду, присвячену відродженню “Репертуару”, Ю. Меженко просив його – як одного з кращих знавців історії та бібліографії української книги – зробити доповідь про джерела для складання “Репертуару”. Ф. Максименко погодився – і ми вдруге зустрілися в Києві, в Бібліотеці Академії наук, на нараді 21–22 грудня 1945 р., у якій я також брав участь з окремою доповіддю.

Ф. Максименко говорив про “Бібліографію бібліографії української книжки XIX–XX ст.”¹.

Тоді Ю. Меженко розповів мені дещо про Федора Пилиповича. Син сільського священика, який у роки Української революції став автокефалістом, у т. зв. радянський час був двічі арештований і помер у таборі десь на Вологодщині. Спершу батько підготовляв сина до духовного звання – після духовної семінарії Федора на казенний кошт скерували до Духовної академії в Києві. Революція змінила життєвий шлях Ф. Максименка: привабило колекціонування книжок. Що докладно діялося з Федором у роки юності, які збіглися з т. зв. громадянською війною, Ю. Меженко не знав, але атмосфера, яка мусила панувати на приходстві священика-автокефаліста, без сумніву була щиро українською. Ф. Максименко став завідувати музеями та бібліотеками на Донбасі (Бахмут, Костянтинівка). Закінчив Київський університет (тоді він називався Інститутом народної освіти), працював у Всенародній бібліотеці України – один час у картографічному відділі, яким завідував відомий учений Веніамін Кордт (це розповів мені вже пізніше сам Ф. Максименко). У Всенародній бібліотеці України він проходив аспірантуру, яку йому вже не дали закінчити. У 1933 р. опинився на вулиці як вичищений із бібліотеки і переходив з однієї бібліотечної – підрядної – і не бібліотечної посади на іншу. Був навіть статистиком і обліковцем у виробничому комбінаті при дитячому містечку № 10.

Вже пізніше, досліджуючи історію книгознавчої журналістики, я натрапив на висловлювання погромників, які відповідно характеризували Ю. Меженка, Ф. Максименка та їхніх однодумців. М. Городкова обурювала Максименкова праця “Межі етнографічної території українського народу” (Бібліотечний збірник. – Київ, 1927. – Ч. 3. – С. 65–93) і він, Городков, виклав гнівну тираду – також про біобібліографію Миколи Скрипника, в підготовці якої брав участь Ф. Максименко – у статті під промовистим заголовком “Буржуазний націоналізм в теорії українського бібліографічного

---

¹ Матеріали наради опубліковано; див.: На шляху до створення репертуару української книжки. Протокол наради, присвяченої складанню “Бібліографії української книги 1798–1914 рр.”, яка відбулася в Бібліотеці АН УРСР, 21–22 груд. 1945 р. – Львів, 1991. – 62 с.

репертуару” (Наукові записки Українського науково-дослідного інституту книгознавства. – Київ, 1933. – Т. 1. – С. 193–194). С. Якубовський намагався перевершити інших погромників, пишучи: “Ударний загін ідеологів і ентузіастів бібліографічного репертуару (Сагарда, Пастернак, Ясинський, Меженко, Максименко) розгортає навколо справи українського бібліографічного репертуару божевільну націоналістичну тріскотню” (*Якубовський С. Проти націонал-фашистських настанов у бібліографічних працях // Життя і революція. – Київ, 1934. – № 1. – С. 110*). С. Якубовський і М. Городков зникли у вирі Великого терору і війни, а Ф. Максименко зберігся.

Якось, у серпні 1946 р., ідучи на працю (на тогочасну вул. Радянську – тепер Винниченка, 24, де починався “мій” бібліографічний відділ у Львівському філіалі Бібліотеки Академії наук і де вже складалася картотека “Репертуару української книги”), я побачив біля будинку Федора Пилиповича. Він чекав на мене, остаточно вирішивши перебиратися з Києва до Львова. В Києві його, спеціаліста першого рангу, продовжували тримати в чорному тілі за роки, проведені під німецькою окупацією, коли він брав незначну участь в українському культурному житті підневільної столиці. Хоча Ф. Максименко жодної активної ролі тоді не відігравав, лише намагався з усіх сил рятувати Наукову бібліотеку Київського державного університету (в ній він почав працювати бібліографом після років опали в квітні 1938 р.) та фонди Архіву давніх актів, розташованого також у будинку університету. Від підпалу німцями їх рятувати не вдалося, а Ф. Максименко став навіть завідувати бібліографічним відділом Наукової бібліотеки (у березні 1944 р.) та асистентом кафедри Київського університету, якою завідував Андрій Введенський, але працювати там йому було дуже важко.

З Києва Ф. Максименка то відпускали, то не відпускали, але він рішуче був за Львів. Мене він просив підшукати для нього відповідне помешкання – його дружина Неоніла Кравченко-Максименко, біолог, займалася фармакологією і біля хати було дуже бажано мати кусочок городу, де вона могла б розводити лікувальні трави. Моя мати, Олена Степанів, за допомоги своїх колишніх учениць, знайшла таку хату в зеленій долині на Снопкові, за вул. Інститутською, неподалік тодішнього Інституту прикладного і декора-

тивного мистецтва (теперішньої Львівської академії мистецтв), близько озера “Зелене око”. Максименки переїхали туди у вересні 1946 р. Він обійняв посаду завідувача бібліографічним відділом Наукової бібліотеки ЛДУ ім. І. Франка. Так чи інакше, це була втеча з тогочасного Києва. Незабаром був змушений тікати з Києва до Ленінграда, знову через звинувачення у “націоналізмі” й Юр Меженко.

Знайомство з Львівською бібліотекою Ф. Максименко розпочав від книжок і людей. Від книжок – бо мав феноменальну пам’ять на них, тому переходив у бібліотеці від полиці до полиці, брав книжку до рук і вона закарбовувалася в його свідомості. Бібліографічний відділ він комплектував компетентними працівниками. Ірина Громницька – спеціаліст від французької мови і літератури, Мирослав Бутрин – бібліотекознавець і бібліограф, Наталія Бережна – бібліограф, Теодор Микитин – письменник і бібліограф (це вже за моєю протекцією, зразу ж після його демобілізації з армії). З Києва Ф. Максименко взяв старенького Гліба Лазаревського, якого цькували за мемуарні нариси, опубліковані в журналі “Українська література” 1943–1944 рр. (узяв, мабуть, не знаючи про непривабливу роль, яку відіграв наймолодший із братів Лазаревських у середовищі УНРівської еміграції у Варшаві, через що той у 1939 р. подався до Радянського Союзу). У Львові в січні 1949 р. Г. Лазаревський помер.

Ф. Максименко швидко наладнав у Львові видання бібліографічних покажчиків, також великих за обсягом, оперативних інформаційних бюлетенів. Їх видавали малим накладом (до 300 примірників) та примітивним способом (на гектографі), але свою довідкову роль вони відігравали і відіграють досі.

Хоча Федір Пилипович увійшов до історії української культури перш за все як бібліограф, на цій сторінці його наукової діяльності зупинятися не буду, бо їй вже присвячена чимала література², також статті у часом несподіваних виданнях, – це не була єдина

---

² Перші бібліографії: Федір Пилипович Максименко // Бібліотекознавство та бібліографія. Міжвід. респ. зб. – Харків, 1972. – Вип. 12. – С. 141–145; Бутрин М. Л. Федір Пилипович Максименко (1897–1983): Бібліогр. покажч. – Львів, 1983. – 31 с.; далі серія статей з-під пера Сергія Білоконя.

сфера його зацікавлень. Книгознавство, історія преси, мистецтвознавство перепліталися в нього з красзнавством у широкому розумінні, палеонтологією і мінералогією, а також з тими ділянками, в яких він дуже радо допомагав іншим дослідникам (математична хронологія, а навіть історія медицини). Вони, ці дослідники, друкуючи свої праці, вважали або й не вважали своїм обов'язком подякувати за поміч. На кількох епізодах я хотів би зупинитися.

З усіх напрямів, що його цікавили, він вів широке листування. На його столі в бібліотеці стояв старенький “Ундервуд”, на якому він, як правило на папері великого формату (15×31 см), через один інтервал друкував свої листи й відповіді на чужі³. Від часу, коли він став заступником директора бібліотеки по науковій частині, отже, від січня 1950 р., він почувався вільніше у своєму листуванні з закордоном – і тут його приваблювали не лише контакти з чужоземними книгознавцями (наприклад, з Дж. С. Г. Сіммонсом з Оксфорда або з Е. Касинцем з Нью-Йорка – зрештою, не дуже чужоземним українцем закарпатського роду), але й кореспонденційні зв'язки з тими, хто міг інформувати його про книгознавство, бібліографію та й не лише про ці ділянки в середовищі української політичної еміграції нового часу. Для цього він мав ще офіційне прикриття, працюючи над виданими Інститутом історії Академії наук секретними (з грифом “для службового користування”) “Бібліографіями зарубіжних видань з історії Української РСР”. Видання побачило світ під редакцією борця з українським націоналізмом Рема Симоненка⁴. Щоправда, і тут все не відбувалося гладко. У Ф. Максименка були великі неприємності після зустрічей із американською дослідницею (з Гарвардського інституту українських студій) Патрицією Кеннеді-Грімстед. Ф. Максименко не боявся ризикувати, наприклад, полегшуючи мої зустрічі в будинку нау-

---

³ Деякі з цих листів вже давніше потрапили на державне зберігання. Наприклад, листи до А. Зьорнової та Т. Каменевої у відділі рукописів колишньої бібліотеки ім. Леніна в Москві; див.: Записки отдела рукописей. – Москва, 1988. – Т. 47. – С. 119, 120.

⁴ Вітрук Л. Д., Максименко Ф. П., Рябоконт В. М. Бібліографії зарубіжних видань з історії Української РСР: Бібліогр. покажч. / Відп. ред. Р. Г. Симоненко. – Київ, 1971. – 199 с.

кової бібліотеки з українським емігрантом, американським службовцем, офіцером, Степаном Олійником, який приїхав до Львова під приводом наукових студій.

Та й бібліографічна праця деколи давалася Ф. Максименкові не так просто. В його покажчиках давньої книги – інкунабул і стародруків – “Першодруки (інкунабули) бібліотеки Львівського університету” (Львів, 1958. – 32 с., 4 табл.; друкано на ротаторі) та, особливо, “Кириличні стародруки українських друкарень, що зберігаються у львівських збірках, 1574–1800” (Львів, 1975. – 126 с.) дошукувалися церковщини, пропаганди релігійної літератури, вимагали скорочувати або й взагалі усувати передмову (в “Кириличних стародруках”). Все це нервувало Ф. Максименка, але, з іншого боку, його вже давніше гартували. Залишався незаляканим, колекціонував, зокрема, видання, які часом збереглися в єдиному примірнику, уникнувши цензорського і спецфондівського ножа.

Як бібліотекар, він зробив для університетської бібліотеки дуже багато. Комплектував бібліотеку потрібними виданнями, особисто переглядав антикварні каталоги, обмінні списки. У бібліотеках поза Україною (хоча б у Казані) розшукував українські видання 1920-х – початку 1930-х років (були тоді бібліотеки, які отримували обов’язковий примірник з України, але не включали його до своїх фондів). Наказав упорядкувати обмінний фонд, завдяки чому також поповнював бібліотеку. Раритетні примірники з-поза бібліотеки перефотографовував і передавав фотокопії до сховища. Доклав багато зусиль, щоб зберегти старий генеральний каталог “на галереї” бібліотеки в непорушному стані, не допускаючи його розбазарення, вилучення з нього карток одночасно з перенесенням “проскрибованих” книжок до спецфонду.

Був незмінним і безкорисливим консультантом сотень дослідників: мав велетенську пам’ять на книжки і сипав довідками немов із рукава, незалежно від ділянок знань. На низці видань він позначений як редактор. Це була звичайна формальність, бо насправді у таких випадках він був співавтором – заявляти про свою участь йому перешкоджала велика скромність. Добре розумів потреби

ретроспективної й поточної історичної бібліографії – тому його підпис видніє під відповідною відозвою⁵.

Викладав підстави бібліографії студентам університету й учням культосвітнього училища на вул. Ломоносова, 17. Обходився без конспектів, хіба що на картці нотував послідовність викладу. На конференціях, семінарах, зустрічах прекрасно виступав експромтом, тому такі його виступи не збереглися в письмовому вигляді. Насичені великим фактичним матеріалом виступи ніхто ніколи не збере вже до купи. Писання, крім бібліографічного – як казав мені – давалося йому важко. Написане, але не видане, він знову ж переписував на “Ундервуді”, формуючи зшитки вже згаданого формату.

Бібліофільство Ф. Максименка – це окремий розділ його життя. Про це вже писали⁶, і щоб не повторювати відоме, додаю складену ним відповідь на анкету товариства книголюбів (у Москві чи в Ленінграді), в якій він власними словами розповів про цю свою пристрасть (див. додаток). При цьому Ф. Максименко був справжнім бібліофілом – із його бібліотеки, коли потрібно, могли користати; він не став бібліотафом, що замикає свою збірку від чужого ока на сім замків. А користати можна було із справді унікальних примірників. В анкеті 1975 р. він не перелічував автографи українських діячів XVII–XX ст., бо, враховуючи тогочасні обставини, не міг цього зробити. Ф. Максименко захоплювався поезією Миколи Зерова, в нього були “захаяльні”, друквані на машинці, збірочки його поезій – він і далі розшукував твори неокласика.

Федір Пилипович турбувався й про своїх попередників. Він ужив заходів, щоб збереглася могила видатного українського бібліографа Івана Омеляновича Левицького, похованого на занедбаному Знесінському цвинтарі.

Ф. Максименко переїхав до Львова в силі віку – йому ще не було 50 років. Незважаючи на це, він уже тоді почав оглядатися за

---

⁵ Про необхідність видання бібліографії з історії УРСР / Ф. Максименко, І. Крип'якевич, М. Марченко, А. Введенський, Н. Шеліхова, Я. Ісаєвич, Я. Дашкевич // Український історичний журнал. – Київ, 1965. – № 1. – С. 158–159.

⁶ Див.: *Белоконь С. І.* Библиотека Федора Филипповича Максименко (1897–1983) // Актуальные проблемы теории и истории библиофильства: Тез. сообщ. 3-й Всесоюз. науч.-практ. конф. – Ленинград, 1989. – С. 108–111.

можливими продовжувачами, спадкоємцями своєї справи – книгознавцями і бібліографами, яких він хотів підготувати на високому фаховому рівні.

Здається, я саме тоді потрапив у поле його зору. Я вже почав організовувати в складі Львівського філіалу Бібліотеки Академії наук бібліографічний відділ (якого раніше не було), а основною науковою темою став “Репертуар української книги 1798–1914/16 рр.” (долішню межу не було остаточно встановлено), львівською редакцією якого я керував. Паралельно праця над “Репертуаром” велася в Києві, але на підставі інших джерел. Київ і Львів складали картки робочої картотеки у двох примірниках; другим примірником обмінювалися. Та розпочату з великим розмахом тему довелося через два і пів року припинити, коли проти Ю. Меженка відновили звинувачення в українському націоналізмі, а сам він у лютому 1948 р. був змушений удруге емігрувати до Ленінграда. Другою темою став “Словник українських псевдонімів, криптонімів та криптограм” – також дотичний до Ф. Максименка і, особливо, до його дружини Неоніли, яка ще в 1930-х роках зібрала чималу картотеку якраз такого змісту. Максименки передали свої матеріали до нашого бібліографічного відділу. Вони влилися в “псевдонімну” картотеку.

З Ф. Максименком я бачився часто, обговорюючи його та мої наукові плани. Мої – у грудні 1949 р. полетіли шкереберть, коли мене арештували в період посилення репресій після організованого органами вбивства Ярослава Галана.

Повернувся я до Львова 1956 р. – і ми зустрілися так, немов жодної перерви не було. Я часто працював у бібліотеці університету, в науковому читальному залі, заходив до Ф. Максименка, і ми обмінювалися новинами на бібліографічні та поза бібліографічні сюжети. Намагався я відновити справу “Репертуару” (вже працюючи бібліографом у відділі історії Інституту суспільних наук Академії наук), але з цього нічого не вийшло. Тогочасний директор Бібліотеки Академії наук в Києві під різними приводами уникав розмови зі мною, посилаючи для “переговорів” зі мною Івана Шовкопляса. Зустріч була досить дивною: ми розмовляли у фойє бібліотеки, а І. Шовкопляс заявив мені, що про відновлення роботи над “Репер-

туаром” не може бути мови, бо в ньому, наприклад, може зустрічатися ім’я митрополита Андрея Шептицького⁷... Ще інакше склалася доля “Словника українських псевдонімів, криптонімів та криптограм”. Коли я був в ув’язненні, картотеку словника викрав і скопіював такий собі літературознавець Олексій Дей (Дейман), очевидно, не розраховуючи на моє повернення до Львова, та оголосив “Словник” своєю роботою. Та я повернувся, афера розкрилася, почалися довгі суперечки з видавництвом “Наукова думка”. У цю справу втягнули Федора Пилиповича та його дружину. Завдяки відповідним пружинам, якими володів Дей-Дейман, йому все ж таки вдалося видати “Словник” під своїм іменем, хоча ця темна справа стала відомою науковій громадськості⁸. Ф. Максименко дуже переживав із цього приводу, тим паче, що від нього також вимагали пояснень.

У 1960-х роках Федір Пилипович почав передавати мені дублети своїх друкованих і недрукованих (переписаних на машинці у вже відомому нам форматі) праць. Серед них була й відбитка його виклятої статті “Межі етнографічної території українського народу” (1927 р.), і його фундаментальна праця “Матеріали до краєзнавчої бібліографії України 1847–1929” (1930 р.), а також машинописні “Матеріали до бібліографії української книги в Росії ХІХ ст. – Додатки до покажчика Д. Дорошенка” (1929 р., з доповненнями 1944 р.; 68 с. машинопису), “Бібліографія бібліографії української книжки ХІХ–ХХ століть. Доповідь на нараді, присвяченій бібліографії української книги 1798–1914 рр., що скликана була Бібліотекою АН УРСР 21–22 грудня 1945 р.” (1945 р., 16 с.)

---

⁷ Картотеку “Репертуару” видано лише у 1995–2005 рр.; див.: Репертуар української книги 1798–1916: Матеріали до бібліогр. / НАН України. Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаніка, Ін-т укр. археогр. та джерелознавства ім. М. Грушевського. Львів. від-ня; Упоряд.: Л. І. Ільницька, О. І. Хміль; Наук. ред. Я. Р. Дашкевич; Відп. ред. Л. І. Крушельницька. – Львів, 1995–2005. – Т. 1–9. – (Про перипетії з “Репертуаром” див.: Навколо “Репертуару української книги 1798–1916” // Репертуар... 1995. – Т. 1. – С. III–XVIII.

⁸ Докладніше про це в статті: *Білокін С.* До питання про авторство “Словника українських псевдонімів”. Документи і матеріали // *Marra mundi*: Збірник наукових праць на пошану Я. Дашкевича з нагоди його 70-річчя. – Львів; Київ; Нью-Йорк, 1996. – С. 830–874.

та протокол згаданої наради 1945 р.⁹. Він дарував мені всі свої праці, які друкував у 1950–1970-х роках. Дуже цінним подарунком став комплект київського журналу “Книгарь” (1917–1920 рр.), повний примірник якого належить до унікумів українського друку. Завдяки Ф. Максименкові я мав вільний доступ до старого каталогу університетської бібліотеки та підручної бібліотеки, також розташованої “на галереї”.

Мені вдалося познайомити Федора Максименка з Іваном Бутичем, істориком, джерелознавцем, архівістом, редактором київського журналу “Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР”. У цьому виданні було опубліковано практично другу частину згаданих “Матеріалів до краєзнавчої бібліографії України” під назвою “Збірки історичних відомостей про населені пункти Української РСР: Бібліографічний покажчик” (1963. – № 4–6; 1964. – № 1–5). Ця праця помітно збагатила українську бібліографію.

Зиновій Красівський прийшов до мене, до Інституту суспільних наук АН на вул. Радянській, 24, влітку 1957 р. Заявив, що хоче зайнятися бібліографією, а йому вказали на мене (я справді був тоді на посаді бібліографа відділу історії інституту). Ми поговорили – і я довідався, що він підпільник ще з молодих років. Був ув’язнений у 1949–1953 рр., пізніше висланий до Караганди (яку я знав, бо був у Караганді в таборі спеціального режиму “Цегельні заводи”, що входив до системи “Піщлагу”), а 1957 р. отримав можливість повернутися на Західну Україну. Повернувся він як інвалід II групи після важкої травми у вугільній шахті. Федір Пилипович допоміг йому комплектувати особисту наукову бібліотеку, яку З. Красівський помістив у своєму власноручно збудованому будиночку в Моршині. Ф. Максименко заохотив його скласти бібліографічний покажчик до “Записок Наукового товариства ім. Шевченка” (за 1892–1938 рр.). Спершу покажчик статей і нотаток у цьому виданні, а пізніше і повний індекс географічних і особових назв у “Записках”. (Перший покажчик нібито був надрукований на машинці; одна копія мала бути в Ф. Максименка, але я її не бачив). За З. Красівським стежили, і він із великими труднощами закінчив заочне навчання на філологічному факультеті

---

⁹ Матеріали цієї наради було видано; див. вище прим. 1.

теті Львівського державного університету ім. І. Франка. Органи не раз хотіли усунути його з університету, але з допомогою саме Ф. Максименка, який мав вплив на ректора Євгена Лазаренка, зрештою українського патріота (Ф. Максименко за дорученням Є. Лазаренка склав бібліографію поточної літератури з мінералогії, яка публікувалась щорічно від 1958 р. – спершу в співавторстві з Є. Лазаренком), конфлікти вдавалося загладжувати. З. Красівський у 1962 р. закінчив університет.

Та спадкоємцем Ф. Максименка З. Красівський не став. Пішли далші арешти – в'язниці, психлікарні (1967–1978 рр.; З. Красівський був співзасновником підпільного Українського національного фронту, видавав нелегальний журнал “Воля і Батьківщина”). Його бібліографічні картотеки та цілий науковий архів при арешті в Моршині розтоптали чоботами КДБісти. До бібліографії він уже не повернувся. З Ф. Максименком вони зустрічалися пізніше як старі добрі друзі. Та не довго – у 1980 р. новий арешт, табори, заслання до 1985 р. Повернувшись до Моршина, З. Красівський не застав у живих свого добродія Ф. Максименка¹⁰.

Сергій Білокінь уже описав свою першу зустріч із Федором Пилиповичем¹¹ і писав про нього багато. Вони швидко знайшли спільну мову на ґрунті бібліографії, книгознавства, історії української культури в цілому. Тому й не було нічого дивного в тому, що одним із останніх своїх розпоряджень Ф. Максименко дозволив С. Білоконеві вибрати з власної (Максименкової) бібліотеки все те, що буде потрібне молодому талановитому дослідникові – а решту продати (очевидно, маючи на думці матеріальну допомогу дружині Неонілі). Та склалося трохи інакше.

---

¹⁰ Після повернення в Україну він не припинив своєї підпільної діяльності. Коли Україна стала незалежною, він увійшов до Центрального проводу ОУН-б, став краєвим провідником. Помер 1991 р. Його постать незламної людини досі декому дуже не подобається, й тому виникла скерована проти його пам'яті п'єса-памфлет Галини Тельнюк “У.Б.Н.” (тобто “Український буржуазний націоналіст”), яку від 2001 р., незважаючи на протести громадськості, ставить Львівський академічний драматичний театр ім. М. Заньковецької під художнім керівництвом Федора Стригуна.

¹¹ Білокінь С. Наш перший бібліограф // Україна. Наука і культура. – Київ, 1986. – Вип. 20. – С. 395.

* * *

У кінці 1970-х років лікарі – на підставі широкої практики – запропонували формулу, що “туберкульоз постарів”, тобто, що ним почали часто хворіти особи старшого віку. Ф. Максименко тоді ж захворів туберкульозом у важкій формі. Я відвідував його в Другій обласній туберкульозній лікарні (тоді на вул. Енгельса, 22). У період ремісії хвороби ми зустрічалися на лавочці за будинком на вул. Любінській, 91, де він тоді мешкав. Пізніше його перевели на окраїну Львова до лікарні біля шосе, яке вело до Брюховичів.

Хвороба чоловіка дуже відбилася на психічному стані його дружини. У палаті Другої обласної туберкульозної лікарні, де лежав Федір Пилипович, вона намагалася встановлювати свої порядки, що доводило до конфліктів (також зі мною). Часом вона була цілком дезорієнтована. Яюсь зустріла мене на Головному поштамті, а вважаючи, що я маю зв'язки з ООН (або навіть є її службовцем), просила допомоги перевезти Федора Пилиповича до її, Неоніли, родичів за океаном. Усе це відбивалося на здоров'ї Ф. Максименка.

Неоніла Василівна високо цінила С. Білоконя. Вона доповнила духівницю Федора Пилиповича словами: “Бажаючи зберегти книгозбірню покійного Федора Пилиповича як цілість, звертаюся до Вас (до Сергія Білоконя. – Я. Д.) з проханням забрати собі всю книгозбірню Федора Пилиповича Максименка. Прошу також заопікуватися його архівом”¹². Основну частину бібліотеки та архіву С. Білокінь перевіз до себе до Києва, і вони стали гордістю його багатій колекції, а те, над чим Ф. Максименко працював у бібліотеці університету, залишилося там, на місці.

А останній акорд із Янівського цвинтаря залишився у моєму серці.

---

¹² У мене зберігається оригінал цього виявлення волі Н. Кравченко-Максименко з її підписом-автографом; дата на документі 14 липня 1983 р. (тобто на дев'ятий день після смерті Федора Пилиповича).

ДОДАТОК

1975 – Відповідь Ф. Максименка на анкету Товариства книголюбів у Москві або Ленінграді.

1. Максименко Федір Пилипович.
2. Народився 1897 р. Службовець. Бібліотекар (тепер зав[ідуючий] Відділом рідкісної книги Наукової б[ібліоте]ки Львівського університету).
3. Адреса службова: 290001, Львів, ГСП-1, вул. Драгоманова, 5, Б[ібліоте]ка ун[іверсите]ту; домашня: 290054, Львів, вул. Любінська, 91, пом. 7.
4. Книжки збираю від 1915 р. (спорадично). Менше або більше систематично від 1945 р.
5. Об'єкти збирання:
  - А. Книгознавство, бібліографія, бібліотекознавство, зокрема:
    - а. Бібліографія другого ступеня з усіх ділянок знання;
    - б. Українська бібліографія – бібліографія літератури про Україну, краєзнавча бібліографія.
  - Б. Історія української культури, українська мемуаристика.
6. Збірка має близько 3000 од[иниць] книжок, брошур і вирізок (близь[ко] 1400 книжок і брошур, 1600 вирізок). Екслібрис має (худ[ожниця] Ярослава] Музика), але не вживає (відбито 40 прим[ірників]).
7. Ціннішими у моїй збірці вважаю:
  - А. Комплекти бібліографічної періодики, зокрема:

“Санктпетербургские ученые ведомости” за 1777 р. – повний примірник (22 числа з присвятою). Раніше належали б[ібліоте]ці Смірдіна, пізніше – Полторацькому;

“Книгарь”, 1917–1920 рр., № 1–31;

“Книга”, “Нова книга”, 1923–1925 рр.;

“Українська книга”, 1937–1942 рр.;

“Советская библиография”, від 1933 р.;

“Записки Одеського бібліогр[афічного] товариства”, № 1–4, комплект;

“Бібліологічні вісті”, № 1–25, комплект;

“Казанский библиофил”, № 1–4, комплект;

“Книголюб”, не повний;

“Библиотечное обозрение”, 1919–1927 рр., комплект;

“Книга о книге”, вип. 1–3, комплект.

Історичні, літературознавчі й краєзнавчі журнали і збірники з багатьма бібліографічними матеріалами:

“Україна”, 1914–1930 рр.;

“Історичний вісник”, 1923, № 1–3;

“Літературний архів”, 1930–1931 рр.;

“Літопис Бойківщини”, 1931–1939 [рр.], № 1–11, комплект;

“Ziemia Czerwieńska” (польською мов[ою], 1935–1938 [рр.], комплект;

“Записки Чина св. Василя Великого”, 1925–1942 [рр.], томи 1–6, серед них т. 5, надрукований тиражем 15 прим[ірників];

“Науковий збірник Харківської науково-досл[ідної] катедри укр[аїнської] культури”, 1924–1930 [рр.], всі 10 томів;

“Зоря-Најnal”, Ужгород, 1941–1944 рр., комплект;

“Науковий збірник Бібліотеки АН УРСР”, том 1, К[иїв], 1946 (не вийшов у світ).

Б. Рідкісні бібліографічні й довідкові видання:¹³

Иконников, “Опыт русской историографии”, томи 1–2¹⁴;

Титов Ф. И., “Типография Киево-Печерской лавры, К[иїв], 1916–1918 (примірник з варіантами різних “заводів” і з рукописною працею В. І. Барвінка про долю цього видання);

Титов Ф. И., “Императорская Киевская духовная академия в ее трехвековой деятельности (1615–1915)”, К[иїв], 1915 – видання не закінчене, яке не вийшло в світ, з унікальними взірцями біографічного словника академії;

Масанов И. Ф., “Словарь псевдонимов”, т[ом] 1, М[осква], “Академия”, 1936 – варіант не випущений в світ;

“Обозрение трудов по славяноведению” за 1908–1913 рр., вид[ання] АН – з вип[уском] 4 за 1913 рік “Украиноведение” (правда, у вигляді фотокопій);

Мезьер А. В., “Словарный указатель по книговедению”, 1924–1934, комплект усіх 4 книг;

Бухіна Р. А. “Бібліотекознавство. Показчик літератури за 1935–1940 рр.”, К. – Львів, 1941 – видання, що загинуло в друкарні й не випущене в світ;

Barwiński E. i inni, “Bibliografia historii polskiej” за 1902–1934 рр. (польською мов[ою]);

---

¹³ У зв’язку з нерозбірливим почерком Ф. Максименка всі подані нижче його вставки є під знаком запитання.

¹⁴ Вставка рукою Ф. Максименка “Э. Ахметов”.

Jabłonowski J. A., “Museum Polonum”, 2-е вид[ання], Ельблонг, 1766 – видання першої великої польської бібліографії, незакінчене, не вийшло в світ та невідоме в польській бібліографії;

Списки заперещених в Росии революционных изданий, выпущенных в Росии в 1883–1896 гг. – додатки до жандармського “Обзора дознаний”.

Бібліографії другого ступеня (бібліографії бібліографій) – українські:

Є. Ю. Пеленського, Львів, 1935;

М. І. Ясінського за 1926–1929 рр. (останній, що не вийшов у світ, у машинописному вигляді).

Російські:

Геннади, “Литература русской библиографии”;

Каталоги книгознавчих бібліотек Бокачова, Смірнова, Ульянинського, Генса і Вейцмана (останній у вигляді фотокопії з машинописного авторського примірника, надрукованого в 4-х примірниках);

Б. С. Боднарського, “Библиография русской библиографии” за 1913–1917, 1918–1922, 1923–1925, 1929 [рр.] (все, що вийшло – один з 50-ти авторських відбиток).

Закордонні міжнародні бібліографії бібліографій, праці:

Стейна, Тотока і Вайтцеля (3-є вид.), Бестермана (4-е вид. в 4-х томах), Уолфорда, Вінчел (8-ме вид.), Шігі.

Закордонні бібліографії російських бібліографій:

Дороша, Горецького, Майкеля¹⁵, Сіммонса (2-ге вид.)¹⁶.

В. Краєзнавчі бібліографії України, зокрема:

Бібліографії “Історії міст і сіл УРСР” кожної області, складені обл[асними] бібліотеками України як посібники для складання історико-географіч[ного] словника “Історія міст і сіл УРСР” (в 26 томах); не маю тільки [бібліографій для] областей Київської (не була надрукована), Одеської й Чернігівської (які були надруковані на машинці);

“Історія Києва” – бібліографія в 4-х томах, надрукована тиражем 300 прим[ірників];

Лелекач і Гарайда, “Загальна бібліографія Підкарпаття”, Ужгород, 1943–1944, у повному вигляді вид[ання] не випущене в світ, у мене – повний прим[ірник] у вигляді фоторепродукцій;

¹⁵ Вставка: “Майкель (гектографо[вано] і одност[омник]”).

¹⁶ Дописано: “Історі[я] Кит[аю] (5000 років)”.

“Одесса. Исторический очерк города-героя. К 150-летию со дня основания”, Одесса, 1947 (з великими бібліографіями М. В. Рапорт і Вортман, видання не випущене в світ);

І. Є. Левицький, “Галицько-руська бібліографія” [за] 1772–1886 рр. і “Українська бібліографія Австро-Угорщини” за 1887–1900 рр., томи 1–3 і початок не друкованого тому 4-го¹⁷;

“Бессарабский энциклопедический словарь” Адіасевича, вип. 1–10 – все, що було надруковано, у мене частково у вигляді фотокопії;

покажчики літератури про Буковину Полека і Кайндля (1890–1900-ті роки);

машинописні бібліографії місцевого друку Конотопу (упор[ядник] В. Різниченко і Кам’янець-Подільського (упор[ядник] М. З. Суслопаров).

Г. Праці з історії України і української культури:

Г. Конисский, “История русов”;

Ригельман, “Летописное повествование о Малой России” і “История донских казаков” (обидві з кольоровими ілюстраціями);

Н. И. Петров, “Очерки истории украинской литературы” (з рецензією М. П. Дашкевича);

М. К. Зеров, “Українське письменство XIX в.”, К., 1929 (літографовано 100 прим[ірників]);

Й. Базилевич, “Короткі нотатки про фундацію Коріатовичів”, Кошиці, 1799–1804 (перша друкована історія Закарпаття латинською мов[ою]).

Д. Мемуари, що стосуються України:

“Сборник мемуаров”, перекл[адений] К. М. Мельник-Антонович, ч. 1–2;

“За сто літ”, зб[ірники] 1–6, К., 1928–1930;

Н. М. Костомаров, “Автобиография”, М[осква], 1922 (надруковано 200 прим[ірників]);

С. Чикаленко, “Спогади” й “Щоденник”, Львів, 1925, 1931;

Т. Bobrowski, “Pamiętniki”, Львів, 1900 (видання викупували й знищували польські поміщики);

Г. О. Лазаревський, “Київська старовина” (вирізки з журналу “Українська література”, 1943–1945 рр.)¹⁸.

Е. Невелика збірка автографів українських діячів XVII–XX ст.

¹⁷ Дописано: “одна ?” і два слова не прочитано.

¹⁸ Дописано: “Патолеев, Старый Киев” (... .. гранки), 1912–1916. Два слова не розібрано.

8. Я рахуюся почесним членом Харківського клубу любителів книги, але фактичної участі в його діяльності не беру (через велику віддаль).
9. Не знаю жодних друкованих праць про мою бібліотеку. Є нотатки про деякі рідкісні видання, які належали тим бібліотекам, у яких я працював. Наприклад, про:

Бібліографії з слов'язнознавства, що не вийшли в світ – “Обозрение трудов по славяноведению, 1913, вип. 4, і “Славяноведение за 1902–1903 гг.” – “Журнал бібліотекознавства та бібліографії”, 1929, № 22, С. 131–132;

Книжка з присвятою О. М. Радіщеву (унікальний прим[ірник] німецького перекладу “Основ політичної економії” Дженовезі, присвячений перекладачем А. Вітцманом О. М. Радіщеву. – “Вільна Україна”, 1952, 23 вересня, № 223);

“[Першодруки] (Інкунабули) Наукової б[ібліоте]ки Львівського університету. Каталог”, Львів, 1958, 32 с.¹⁹;

“Забута сторінка з історії слов'янського друкарства”, “Slavia”, Прага, 1959, т. 28, № 2, С. 261–264 (про перші ксилографії в Україні і в Польщі, описані в рідкісному антикварному каталозі В. Войніча);

“Початок української преси”, “Нові книги УРСР”, 1971, № 11 (408), С. 27–28 (про рідкісні періодичні видання, що виходили у Львові у 1773–1818 і 1776 рр.);

“Кириличні стародруки українських друкарень, що зберігаються у львівських збірках (1574–1800)”, Львів, 1975.

* * *

На додаткові питання:

До моєї збірки повністю не вливалася жодна б[ібліоте]ка. Деякі книжки куплені з прекрасної збірки В. І. Барвінка (1879–1942). Каталог цієї збірки в мене є (рукописний).

Каталогу моєї б[ібліоте]ки немає. Вона зберігається на стелажах (6 стелажів, близь[ко] 60 пог[онних] метрів). Частина книжок – в штабелі. Книжки переважно російською і українською мовами. Зах[ідно]європейськими мовами і польською – близько 300 книжок.

З втрачених книжок (згоріли 1943 р. в б[ібліоте]ці Київського ун[іверсите]ту) особливо шкода:

В. С. Иконников, “Опыт русской библиографии”, том 3, кн[ига] 1 (гранки набору початку, близь[ко] 40 стор.);

¹⁹ “Перший радян[ський] буквар на Зах[ідній] Укра[їні] (1920 р.)”.

В. Румянцев, “Сборник памятников, относящихся до истории книгопечатания в России”, 1872, вип. 1–2.

Знаю такі бібліофільські збірки:

проф. Григорій Іванович Коляда (історія літератури, книгознавство, українознавство), Ташкент, Головний поштамт, До запитання;

Федір Кузьмич Сарана (Книгознавство, історія літератури), Київ 55, вул. Борщагівська, 10, пом. 26.

1975.

Особистий науковий архів Я. Дашкевича, течка Ф. Максименко. Машинопис, чернетка з примітками рукою Ф. Максименка. С. 1–5. Переклад з російської.

Публікується за виданням: Дашкевич Я. Федір Максименко – людина, вчений, книголюб // Дашкевич Я. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури / Львів. від-ня ІУАД ім. М. С. Грушевського НАНУ; Упоряд.: М. Капраль, Г. Сварник, І. Скочилас. – 2-е вид., виправл. і допов. – Львів: Літературна агенція “Піраміда”, 2007. – С. 672–683.